

COORDONAREA DISJUNCTIVĂ: ORIGINE ȘI EVOLUȚIE

DISJUNCTIVE COORDINATION: ORIGIN AND EVOLUTION

Silvia MAZNIC, ORCID: 0000-0003-1776-0180

Universitatea de Stat din Moldova

CZU: 811.135.1 367.335.1

e-mail: silviamaznic@gmail.com

Scopul cercetării noastre este de a urmări evoluția în limba română a coordonării disjunctive, trasându-ne următoarele **obiective**: a preciza etapa apariției în plan diacronic a propoziției disjunctive și a identifica etimonul fiecărui jonctiv cu sensul respectiv.

Metodele: Aplicând metoda descriptivă, vom descrie, din punct de vedere etimologic, raporturile sintactice disjunctive sub aspect diacronic, precum și sensurile, intențiile utilizării acestora în frază.

Unitățile sintactice coordonate care sunt prezentate de vorbitor ca excluzându-se una pe alta, într-o măsură mai mare sau mai mică, se numesc *disjunctive* [1, p. 246]. Propozițiile disjunctive arată acțiuni, situații care, în principiu, se exclud una pe alta [2, p.316] ca *opuse sau contradictorii (Plânge sau râde?)*, alteori ca alternative (*Doriți să vizionați un film sau să priviți un spectacol?*).

Gradul de independență al disjunctivelor este mai mare, atunci când acestea sunt legate între ele printr-o conjuncție plasată între cele două propoziții principale coordonate sau când sunt juxtapuse. *Vii, nu vii, ce faci?* [1, p. 236]. Legătura dintre disjunctive este mai strânsă, atunci când conjuncția se repetă înaintea fiecărei propoziții coordonate sau când există și un corelativ: *Nici nu vede, nici n-aude* (Topîrceanu, O, I 132) [*Apud* 1, p. 236].

Ele se introduc în cadrul frazei cu jonctivele: **ori, sau, ba, fie, au (cu sens de ori), când (cu sens de ba),** îmbinări **fie că, ori că etc.** Cele mai importante conjuncții disjunctive sunt **ori** și **sau**, singurele care pot exprima raportul disjunctiv în toate aspectele lui, adică de la opoziția ireductibilă de excludere reciprocă până la simpla alternare sau identificare cu raportul copulativ. Celelalte **aci...aci, acum...acum, fie...fie** etc. exprimă numai simpla alternare și leagă de multe ori unități sintactice al căror raport de coordonare se situează la granița dintre coordonarea disjunctivă și cea copulativă [1, p. 247].

Său conj. lat. *sēu* „sau, sau dacă” *si nocte seu luce* „dacă noaptea sau dacă ziua”.

Elena Dragoș notează că **sau** provine din îmbinarea elementelor latine **si+aut**, în frază legând două propoziții de același fel: *nimic n-au venritu a afla, sau a vesti, sau a grăi de tinre* [*Apud* 3, p.117].

O altă sursă ne oferă următoarea explicație etimologică: **să + au** [*Apud* 4].

Fonetismul nu este clar. Poate s-ar putea explica pornind de la *sīve*, care nu este o variantă a lui *sēu*, și al cărui rezultat, **seae*, l-ar fi redus pe *ea* > *a*, cf. *lěvo* > *iau*. Cf. Meyer-Lübke, *Rom. Gr.*, III; Cihac, I, 233; Scriban. De la *sēu* cu *aut*, după Pușcariu 1533, Tiktin și Candrea. (lat. *sēu*, ca *iaū*, din *lěvo*) [*Apud* 5].

Al doilea membru al disjuncției introduse prin **sau** este o negație (*Sunt sau nu sunt?*) [6] În enumerări, precedă fiecare element al enumerării sau numai pe ultimul. În propoziții interogative, cu funcție concluzivă, atenuată de o nuață de îndoială) *Nu cum-va? oare? poate? De ce nu scrii? Sau n-ai timp?* [7].

Ori conjuncție cu funcție disjunctivă, adesea cu nuață copulativă are sensul de *sau*. Se utilizează: 1. În propoziții interogative: *Te duci ori ba?* 2. După o regentă, uneori în corelație cu „fie că”, „sau”, introduce sau leagă două propoziții subordonate opuse: *Fie că va da zăpadă, ori că iarba va înverzii*.

Despre conjuncția **oare** (variante **ore**, **ori**), prezentă și la nivelul frazei în textele din etapele timpurii ale limbii noastre: *Oare cărtolarium va fi, oare va fi vladico, oare va fi preutu, oare dieci* (Texte mähăcene 54/17) [Apud, 3, p.117], etimologii au mai multe opinii:

1. etimologie necunoscută [5];

3. (lat. **volet**) [3, 117].

Lat. **volet*, formă populară în loc de vult „vrea” (Tiktin, Scriban). Derivă din *oară* „dată” (Candrea) e mai difficil semantic. Varianta *ori*, identică semantic în interogație, se preferă acum în alternanță *ori... ori* (sau... sau) și se pare să se nuațeze diferit în compunere. Comp. *doară* (var. *doar*, fam. *dor*), Din rom. provine iud. sp. or „sau” (Wagner, 75) și rut. *vare* (Miklosich, *Wander.*, 20; Candrea, *Elemente*, 408) [Apud 5].

Fie conjuncție provenită din lat. **fiat** și utilizată în corelație cu sine însuși sau cu „or” și „sau”, introduce o propoziție disjunctivă, exprimând nu numai alternanța sau opoziția, ci și o nuață de condiție) *Ori... ori... .*

Ba, utilizat în corelație cu el însuși, având rol de conjuncție disjunctivă: *sau... sau; când... când; acum... acum; aci... aci*. – Din bg., sb., pol., ucr., sl. **ba** [7].

Au, utilizată în etapele mai vechi ale limbii române și întâlnită în textele religioase, precum Psaltirea Hurmuzachi: *fratele nu lu va izbăvi, au izbăvi-lu-va omul* PH, VII 4,5 [3, p.116] provine de la lat, **aut** „sau”: *Aut Caesar, aut nihil* „Sau totul sau nimic”. Jonctivul *aut* cu valoarea de a exclude una dintre alternative se menține de-a lungul întregii latinități și este moștenit în limbile romanice. *Aut* putea fi folosit cu valoarea lui *et*, pentru a lega două interogative: *Quid iam? aut quid negoti est?* (Plaut) [Apud 8, p.288].

Vel alternează cu *aut* în proza clasică, dar nu este moștenit în limbile romanice [8, p.288].

Săvă din lat. **si+volet** apare în româna veche, mai ales în propoziții [3, p. 117].

Compararea celor patru idiomuri românești și latină permite stabilirea unui inventar de zece conjuncții simple în limba română comună, dintre acestea cinci sunt coordonatoare, *au* având valoare disjunctivă. Reconstrucția lui *au* din latinescul *aut* se sprijină pe existența lui *au* în vechea dacoromână și pe cea a actualului *sau* (*să+au*) [8, p.288-289].

În lipsa unui material faptic concret, ne-am orientat în studiul fenomenului sintactic dat spre contextul lingvistic original care permite urmărirea în plan evolutiv a jonctivelor

cu sens disjunctiv. Conjunțiile coordonatoare au o mare frecvență, dar nu toate rezistă de-a lungul latinității și nu toate lasă urme în limbile romanice. Mai bine reprezentate rămân *et* și disjunctivul *aut* [8, p.291].

Referințe:

1. *Gramatica limbii române*. Vol.II. București: Ed.Acad.R.S.R., 1966. 588 p.
2. CIOBANU, A. ș.a. *Limba moldovenească literară contemporană. Sintaxa*. Chișinău: Lumina, 1987. 467 p.
3. DRAGOȘ, E. *Elemente de sintaxă istorică românească*. Cluj-Napoca, 1993. 165 p.
4. *Dicționar explicativ al limbii române*, on-line <https://www.webdex.ro/definitie-sau-dictionarul-explicativ-al-limbii-romane-dex98>. Accesat: 24.08.22.
5. *Dicționar etimologic al limbii române*, on-line <https://www.webdex.ro/definitie-sau-dictionarul-etimologic-roman>. Accesat: 1.09.22.
6. *Dicționar explicativ al limbii române*, on-line <https://www.dex.md/surse>). Accesat 24.08.22.
7. *Dicționar explicativ al limbii române*, on-line <https://www.dex.md/definitie/sau/61961>) Accesat 29.08.22.
8. *Istoria limbii române*. Vol.II. București: EA, 1969. 464 p.